

Katerina Duda

PRISVAJANJE GRADA: TURIZAM

mentorica: Andreja Kulunčić, doc.

Sveučilište u Zagrebu
Akademija likovnih umjetnosti
Rujan, 2015.



Vjerojatno ćemo se na putu zaustaviti u pekarnici kako bi nešto na brzinu pojeli, proći uz napušteni tvornički pogon, pored nekoliko praznih lokala, primijetiti jedan novi sadržaj ili preuređenje u tijeku, proći pored novog modernog restorančića brze hrane i susresti grupicu turista koji će nas možda pitati za smjer do obližnjeg hostela.

Trebamo li stići s istoka u centar grada, možda ćemo proći starom Vlaškom i preći cestu na Palmotićevoj ulici gdje je cijela prometna traka sada stajalište turističkih autobusa. Vjerojatno ćemo nastaviti preko Trga Europe do Trga, zaustaviti se između sata i nekadašnje knjižare. Umjesto knjižare tamo je *Wok&Burger*, čiji se stolovi i stolci počinju prostirati trgom. Prolazeći ovom rutom, uz novo turističko stajalište, jasno je da je Trg Europe, novouređeni trg, prvi doticaj posjetitelja i grada kada izađu iz turističkog autobusa.

Prvi vizualni doživljaj Zagreba turistima je ono na što stanovnici grada još nisu navikli.

TEORIJSKI UVOD

Stanovnici Zagreba znat će kakvo je iskustvo grada koje se skriva iza sintagme *Zagreb ljeti*. Znat će da se to odnosi na grad od sredine srpnja do sredine kolovoza kada većina stanovnika otputuje na odmor, a grad se potpuno isprazni. Međutim, ispražnjen od stanovnika, posljednja dva ljeta grad dobiva novu publiku.

Popularnost Zagreba kao turističkog odredišta možemo iščitati iz statističkih podataka i novinskih naslova: broj noćenja u 2014. godini bilježi porast od dvadeset posto.¹ Transformacija grada zbog razvoja turizma opipljiva je u centru grada gdje, osim velikih turističkih grupa i vodiča, možemo vidjeti autobuse za obilaske i njihova nova stajališta, nove značajne punktove i informativne ploče. Američki sociolog John Urry² u knjizi *Consuming places* napominje kako je demokratizacija putovanja iluzija nastala širenjem masovnog turizma. Masovni turizam i popratna gužva utječu na geografsku lokaciju, koja je, tvrdi, limitiran resurs. Na taj se način dokida sloboda putovanja, odnosno uživanje u destinaciji što je čest motiv putnika.

Prisjetimo li se slogana Turističke zajednice Hrvatske, *Mediteran kakav je nekada bio*, i pogledamo li nedavno objavljene podatke o preuređenjima plaža ili fenomenu apartmanizacije hrvatske obale³, bit će jasna Urryjeva teza. Uspostavimo li relaciju s fenomenom turizma u Zagrebu, možemo zaključiti da se događa svojevrsna devastacija geografske lokacije. Međutim, ne samo u ekološkom smislu, već onome da revitalizacija grada zbog širenja turističke ponude zanemaruje upravo potrebe stanovnika grada.

Postsocijalistički kontekst i tranzicijska gradnja u zagrebačkom slučaju ne poznaju dugoročno urbanističko planiranje i regulaciju gradnje, a građevinski projekti, redom privatne investicije, ne planiraju se interdisciplinarno pa zanemaruju potrebe zajednice prilikom gradnje. Lanište, podsljemenska zona ili Radnička cesta primjeri su postranzicijske gradnje bez plana⁴, a posljednjih

1 <http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/prve-brojke-turisticke-sezone-zagreb-biljezi-porast-od-20-a-split-8---351045.html> (11.3.2015.)

2 Urry, kada spominje iluziju o demokratizaciji putovanja preuzima Michanovu tezu, u: Urry, J. (1995) *Consuming places*, London: Routledge, str. 200

3 Konjukušić, D., razgovor s Dafne Berc, *Planiranje i proizvodnja prostora uvijek su političko pitanje*, <http://pogledaj.to/drugestvari/planiranje-i-proizvodnja-prostora-uvijek-su-politicko-pitanje/> (10.2.2015.)

4 Više u: Svirčić Gotovac, A i J. *Zlatar (2012) Akteri društvenih promjena u prostoru; transformacija prostora i kvalitete života u Hrvatskoj*, Zagreb: Centar za društvena istraživanja u Zagrebu

nekoliko godina razvoj turizma kao dodatnog faktora i motivacije za privatne investicije utječe na strukturu centra grada.

Sagledamo li isti tranzicijski kontekst iz perspektive suvremene zagrebačke povijesti, možemo tvrditi da je obilježena kroz dvije simboličke borbe. Devedesetih godina to je borba za medijski prostor i pravo na izražavanje obilježena masovnim okupljanjem 1996. godine na glavnom gradskom trgu u znak podrške lokalnoj radiopostaji. Desetljeće kasnije simboličku borbu obilježavaju demonstracije u Varšavskoj ulici, borba za javni fizički prostor i pravo na grad.⁵

Prema Sharon Zukin, „simbolička ekonomija“ koja se uglavnom sastoji od javno-privatnih partnerstva pozicionira njezine nositelje (gradsku upravu, korporacije, trgovce nekretninama) nasuprot lokalnoj zajednici, susjedstvu, aktivistima i različitim *grassroot* skupinama.⁶ Prostor koji tradicionalno shvaćamo kao javan i koji prema Zukin oblikuje *grassroot* urbanu kulturu, postepeno postaje polujan – privatn ili pod nečijom upravom i na taj način dokida mogućnost jednake participacije.

Drugim riječima, kultura posredstvom slika i sjećanja određuje tko „pripada“ gdje. Financijskom krizom i nestajanjem lokalnih obrta i industrije, kultura sve više postaje investicija u koju gradovi ulažu. Postaje i osnova turističkih atrakcija, ključ za jedinstvenost u kompeticiji. Arhitektura koja se temelji na povijesnoj rekonstrukciji i zaštiti baštine tako igra bitnu ulogu u urbanom razvoju.

Iako teza koju Zukin razvija proizlazi iz istraživanja gradova poput New Yorka čija su povijest i kontekst potpuno različiti od zagrebačke, možemo primijetiti kulturu kao investiciju i u našim gradskim politikama, primjerice kroz natječaje za europske gradove kulture ili top destinacije. Zukin dodaje da porast konzumacije kulture kojoj svjedočimo (kroz umjetnost, hranu, modu, glazbu i turizam), a time industrija što je prevode u gradsku simboličku ekonomiju, omogućuje

5 Više u: Golub, M (2004) „Obrnuto ispričana priča: uzroci urbane scene Zagreba“, *Život umjetnosti*, 73: 30-39, i Jurcan, E (2010) „Praksom protiv rada“ *Život umjetnosti*, 87: 80-87

6 Zukin, S (2008) “Whose culture? Whose cities?” U Oakes, T. S. i P. L. Price: *The Cultural Geography Reader*, London: Routledge, 431 – 438. str

kulturi da ne proizvodi samo simbole, nego i prostor. Privatni kapital investira se u kulturne *inovacije*, što uključuje restorane, avangardne predstave i arhitekturu i dizajn (dovoljno je samo prošetati Masarykovom i Teslinom ulicom). Kulturne strategije razvoja nemaju puno kritika, ali su vrlo često problematične jer su interesi trgovaca nekretninama, političara i komercijalnih kulturnih institucija uglavnom na štetu lokalne zajednice, napominje Zukin. Kvartu koji nađe mjesto na turističkoj mapi, obično prijete gentrifikacija.⁷

Prema tome, fenomen turizma u Zagrebu možemo promatrati iz nekoliko aspekata. Prvi se odnosi na transformaciju prostora: koliko se centar grada mijenja i kakve su to promjene? Kakav sadržaj postoji i koliko zadovoljava potrebe stanovnika? Kome je sadržaj u centru grada dostupan? Čiji je centar grada?

Pitanje transformacije grada odnosi se na broj privatnih smještaja koji raste u posljednjih nekoliko godina. Porastom noćenja turista u Zagrebu sve više vlasnika preuređuje svoje stanove kako bi ih mogli kratkoročno iznajmljivati posjetiteljima. Oglašavaju se preko različitih internet servisa poput *Airbnb-a*, *Booking.com-a* i slično. Prema člancima objavljenim u medijima i razgovora s vlasnicima stanova, možemo zaključiti kako je vlasniku stana u centru grada financijski isplativije iznajmiti stan za otprilike 200 ili 300 eura za noćenje stranom posjetitelju nego za gotovo istu cijenu iznajmiti ga na mjesec dana podstanaru.

Na taj način naš je poznanik zaradio dovoljno i kupio je već dva stana, a mi planiramo preurediti stan i početi ga iznajmljivati preko Airbnb-a.

Prema tome možemo ponovno postaviti pitanje: čiji je centar grada? Sve manje stanova u centru iznajmljuje se podstanarima, stanovnicima grada, a sve veći broj se preuređuje i možemo ih naći na nekom od oglasa. Istovremeno brojimo sve više otvorenih hostela, posebno u centru grada.

⁷ Zukin (2008:436)

S druge strane sam fenomen turizma uključuje niz elemenata koje Urry podređuje iskustvu „turističkog pogleda“⁸. Obilazak grada, korištenje tiskanih vodiča i njihov specifičan diskurs, kupovina suvenira, isprobavanje jelovnika i ostale uobičajene izletničke prakse alati su kojima oblikujemo iskustva pogleda, subjektivni doživljaj određenog lokaliteta. Prema Urryju, od pogleda, odnosno turističkog putovanja očekuje se iskustvo različito od svakodnevnog, ono neuobičajeno. Isto tako, u ulozi turista pokazujemo veći senzibilitet za pejzaž ili vizuru grada od onoga što nam je svakodnevica, a taj pogled objektiviziramo fotografiranjem, razglednicama, filmom i sličnim medijima. Na taj se način on može stalno reproducirati i ponovno „uhvatiti“.

Boris Groys u eseju *Svijet na putovanju* piše kako razvoj turizma znači i brže stvaranje spomenika. Spomenici u gradu ne čekaju turista, nego ih stvara turizam stvara- neprestana mijena gradske svakodnevice kroz pogled turista postaje slikom vječnosti.⁹

Razlikujući romantični od postromantičnog turizma, Groys napominje kako je prvi stroj za pretvaranje privremenog u konačno, vremenskog u vječno. Kada turist na proputovanju posjeti neki grad, on mu se predstavlja kao skupina građevina koje su tu oduvijek i koje će tu zauvijek ostati. Turist, prema Groysu, ne može vidjeti povijesne mijene.¹⁰

Turizam utječe na organizaciju vremena i posebno na reprezentaciju različitih povijesnih perioda koji se nižu bez uzročno-posljedičnih odnosa, nadodaje Urry. Poput putovanja kroz vrijeme, pri čemu je vrijeme ubrzano kako bi se moglo obići dovoljno atrakcija propisanih za točan vremenski rok (određen turističkom agencijom). Urry od toga ne odvaja element sjećanja. Čija se povijest reprezentira, pakira i komodificira? Posjetitelji traže kratki pregled povijesti koji će lako asimilirati, najčešće kroz baštinu.¹¹ Naslijeđeni umjetnički i arhitektonski stilovi, političke predrasude, religiozni mitovi i tradicionalni običaji nisu tu da bi se ime univerzalnog nadvladali, nego da ih se

8 *Turistic gaze* u originalnom prijevodu, Urry (1995: 133)

9 Groys, B (2006) "Svijet na putovanju", u: *Učiniti stvari vidljivima. Strategije suvremene umjetnosti*, Zagreb: Muzej suvremene umjetnosti, str. 65-74

10 Isto.

11 Urry (1995: 166)

turistički reproducira.¹²

12 Groys

13 Urry (1995: 166)

14 Groys misli na stanovike Alpa koji planine u kojima provode život ne smatraju uzvišenima što čini velik broj posjetitelja, „ljubitelja ledenjaka“. Sličan primjer je i fenomen ostalgije kod građana „prvog svijeta“ koja se razvija nakon 1989., najčešće kod intelektualaca ili umjetnika koji su u istočnom bloku vidjeli opoziciju i potencijal socijalne države što bi mnogi stanovnici istočnog bloka, svjedoci sistema isto tako smatrali ludim. <http://www.slobodnifilozofski.com/2014/09/katerina-duda-socijalizam-kao-brend.html>

15 Groys

16 Na primjer na internet stranicama Turističke zajednice Grada Zagreba. URL: <http://www.zagreb-touristinfo.hr/lifestyle/gastronomija/okus-zagreba> (9.3.2015)

17 Isto.

10

Iz toga proizlazi novi niz pitanja: Kakvu povijest Zagreb reprezentira? Dok naš vlastiti odnos prema povijesti nije riješen, znamo li kakvu ćemo povijest pakirati u suvenire? Urry tvrdi da je svako sjećanje selektivno, kako turista tako i lokalnog stanovništva. Pravo sjećanje koje možemo staviti u protutežu ovom navodno površnom turističkom događaju, parafraziramo li Urryja, ne postoji.¹³

Međutim, ideja o povijesti oblikuje identitet grada, a ulaganje u identitet ponovno utječe na prostor. Groys kaže kako se današnje stanje promijenilo od vremena romantičnog turista čiji se pogled na planine razlikovao od onog stanovnika tih istih planina. Stanovnici turiste i dalje mogu smatrati „luđacima“¹⁴, primjerice skupinu korejskih turista koji u Tkalčićevoj ulici fotografiraju veliko oslikano uskršno jaje kao primjer hrvatske naivne umjetnosti. Međutim, kako Groys tvrdi, stanovnici sve više osjećaju da radi gospodarskih razloga moraju prihvatiti opće stajalište koje je usmjereno prema gospodarstvu i svoj život prilagoditi ukusu turista. Istovremeno, oni stanovnici planina počinju putovati i tako sami postaju turistima.¹⁵

Srednjeeuropski identitet koji možemo staviti u agendu turističke zajednice Grada Zagreba podrazumijeva ulaganje u Advent. Ideja je da Zagreb više nalikuje srednjeeuropskim gradovima, posebno Beču, svojem velikom uzoru, kako stoji u mnogim turističkim vodičima i pamfletima.¹⁶ U doba postromantničkog turista, kako Groys naziva današnji odnos grada kao mjesta utopije i topografije, spremni smo smatrati uzbudljivim i uvjerljivim one kulturne strategije koje su se uspješno dokazale diljem svijeta i u najrazličitijim uvjetima percepcije.¹⁷

Tako će na jelovniku indijskog restorana na Kaptolu engleski prijevod jela biti otisnuto veće nego hrvatski, ili ćemo, čekajući na falafel u turskom restoranu brze hrane u Tkalčićevoj, čuti više stranih jezika nego što čujemo vlastiti. U zamijenjenim ulogama i sami ćemo prilikom posjeta nekom europskom gradu

rado posjetiti raznolike etničke restorane koji nemaju puno veze s *autohtonom kulturom* mjesta u koje putujemo.

Grad više ne čeka turista, tvrdi Groys, nego se sam se počinje kretati po svijetu. Međutim, kreće se znatno brže od romantičnog turista, a čak i gradska arhitektura putuje mnogo brže od njezinih promatrača. Tamo je gdje turist tek mora stići. Groys tvrdi kako turista ljuti to što svuda susreće istu arhitekturu, ali je istodobno promatra i divi se kako se određena arhitektura uspjela potvrditi u različitim kulturnim kontekstima. To je razlog za pritužbu da gradovi počinju sve više sličiti jedan drugome. Razlike među gradovima postaju razlikama unutar grada, napominje.¹⁸

Pitanje je hoćemo li spremno prihvatiti podređivanje interesa stanovnika grada trci za kapital koji u ovom kontekstu čini ulaganje u turizam. Grad Zagreb, prepoznajući mogućnost za punjenje proračuna, javni prostor iznajmljuje vlasnicima kafića za otvorene terase vrlo povojno kako bi one mogle biti otvorene što dulje.¹⁹

Grad uvijek dopusti, dobiti terasu u centru grada uopće nije problem – napominje nam voditelj jedne od terasa koja zauzima dobar dio Tkalčićeve ulice, pokazujući rukom gdje će doći nova, četvrta terasa istog lokala – *Zagreb je poznat po terasama, ovo je sve u zadnje tri godine.*

18 Isto

19 Godine 2009.,

istovremeno kada započinje rast turizma gradonačelnik snižava cijene najma terasa za 30% posto i smanjuje mjernu jedinicu prostora terase na kvadratni metar. URL: http://www.zg-ugostitelj.hr/web/36_17_425_3_1_1_1_detalj_default.aspx (11.3.2015.)



ISTRAŽIVANJE I ISKUSTVO

Sociološke studije u Njemačkoj do osamdesetih godina govore o *S grupama* koje nastanjuju centar grada i pri tome misle na *siromašne, strance, samohrane i stare*. Promijenjeni stil života i profesionalne orijentacije pripadnika srednje klase privukli su u centar sedamdesetih i osamdesetih godina *A grupe – advokate, arhitekta i akademske građane**. Koristeći isti ključ, mogu nadodati kako Zagreb pomalo zaposjedaju *T grupe – turisti, trgovine i terase*. Otvaranje komercijalnih sadržaja u centru i iznajmljivanje privatnih stanova posjetiteljima polako izbacuje stanare, a *T grupa* više se sastoji od formi koje oblikuju kapital nego od pravih korisnika prostora.

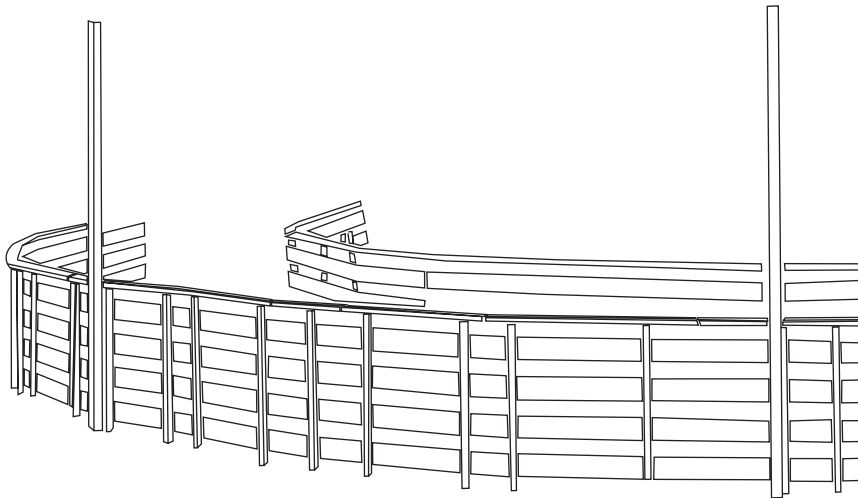
*A. Holm (2014) *Svi ostajemo! Džentrifikacija: gradski konflikti oko aprecijacije i istiskivanja stanovništva*. Novi Sad: Grupa za konceptualnu politiku i Centar za nove medije_kuda.org


Provodim vrijeme u javnom prostoru, šjećem gradom, obilazim turističke lokacije i bilježim promjene.

Započinjem u studenome kada su estetika i organizacija prostora u gradu predviđene za advent, nastavljam na proljeće kada se gradom počinju širiti terase, a ljetnu sezonu usmjeravam na razgovore i šetnje, kada grad više čine turisti, posjetitelji nego stanovnici.

TRG KRALJA TOMISLAVA: ADVENT

Za vrijeme Adventa u Zagrebu postavljeno klizalište na Tomislavovom trgu potpuno okupira javni park, tratina je ograđena uskom stazom za klizanje. Klizanje nije besplatno, a tijekom dana i po višim temperaturama cijeli je park prekriven lokvama vode.



A black and white photograph of a metal fence. The fence consists of several horizontal bars supported by vertical posts. The background is blurred, showing what appears to be a building or structure. A sign is attached to one of the horizontal bars.

Javni prostor je preko ograde.



Javni prostor je
preko ograde.

U pokušaju da dođem do javne površine koja je zagrađena ogradom, kontaktirala sam dvije pravnice:

Radi se o ugovoru o koncesiji, izdaje ga grad Zagreb fizičkoj ili pravnoj osobi uz naknadu na određeno vrijeme (u ovom slučaju nositelj je izvjesna Katapult promocija). U skladu s njim, određeno je vrijeme trajanja koncesije, a ugovor može biti proglašen tzv. poslovnom tajnom, pa baš i ne bi mogla imati pristup detaljima.

U tom smislu u ugovoru je vjerojatno navedena i kvadratura i točan prostor obuhvaćen koncesijom, pa ukratko kada bi htjela intervenirati, oni tebi mogu reći da je sve obuhvaćeno (iako možda nije)

Al' to ti je klasičan slučaj npr. i sa recimo Inmusic festivalom i Jarunom za vrijeme festivala. Javni prostor na kojeg ne možeš. Mislim da tu nema puno prostora za suprotno, ali da, ograničavanje pristupa i birokratizacija javnih prostora je moguća i legalna na ovaj način.

Uglavnom, pravna pozadina je ovakva: javna površina je opće dobro, kao npr. zrak ili voda te kao takvu je svi imaju pravo koristiti te ne može biti predmet vlasništva. No iako ona nije u vlasništvu RH ni bilo koje druge pravne ili fizičke osobe, RH, točnije jedinica lokalne samouprave o njoj vodi brigu i njome upravlja, a drugim pravnim osobama je može dati u koncesiju. Ako se trebaš pozvati na neki zakon, opće dobro je def. u Zakonu o pravu vlasništva i dr. stvarnim pravima, čl. 3, a uvjeti koncesije u Zakonu o koncesijama. Javne površine se ne spominju baš, eventualno u Zakonu o komunalnom gospodarstvu.

Obzirom da na taj dio Tomislavca koji spominješ nije moguć pristup, kao jedini logičan zaključak se nameće da je Grad Zagreb cijeli taj dio Tomislavca dao u koncesiju. U suprotnom bi mu svi imali pristup. Podaci o koncesiji bi trebali biti javni, a registar ti vodi FINA. Evo linka: <http://regkon.fina.hr/RegistarKoncesija.web/index.html> Mislim da ima neka procedura, al ne bi trebala biti komplicirana, tu bi trebala naći podatke o svim koncesijama ikad.

Drugi razlog zašto nije moguć pristup bi bio taj da se radi o nečijem privatnom vlasništvu. E sad pošto se radi o Tomislavcu, čisto sumnjam da je to slučaj. Nisam ovih par dana prošla Tomislavcem, a da me ubiješ se nemrem sjetiti te Konzumove reklame, al čisto sumnjam da bi ijedan dio Tomislavca bio u nečijem privatnom vlasništvu. Ali ako možda i to želiš provjeriti, odi u Zemljišne knjige, ti podaci su javni, treba ti samo broj katastarske čestice i katastarska općina.

GORNJI GRAD

Veljača (18.2.)

Krećem u turistički obilazak Zagreba. Na Trgu vežem bicikl, pješačim prema Tkalči. Već na početku ulice stoje djevojke koje dijele kupone za jeftiniju kavu u jednom od kafića. Dobila sam kupon za jedan koji je, kako sam kasnije primijetila, imao najviše ljudi u ostakljenoj terasi. Brojim javne klupe u ulici, u pješačkoj zoni. Uspoređujem brojke s količinom sjedećih mjesta duž ulice u sklopu kafića.

Iz Tkalčičeve preko Krvavog mosta nastavljam Radićevom do Gornjeg grada. Gornji grad je potpuno prazan. Na Markovom trgu nekoliko turista fotografira i samo je još nekoliko policajaca uz rubove trga. Da nemam fotoaparata čini mi se da bih bila sumnjiva zbog zadržavanja. Fotoaparat je opravdanje zašto sam gore. Markov trg već odavno nije naš trg. Sa sjeverne strane trga jure automobili više klase i blindiranih prozora. Trg i okolne ulice su za vladu i ponekog turista.

Malo niže, iznad Strossmayerovog šetališta već se osjeti prisutnost ljudi. Vidikovac je neprestano zauzet, a grupica se sakuplja kako bi u podne bili točno ispod topa kada pukne. Iščekujući gledaju prema topu, a onda se opet trgnu na pucanj kao da ga nisu očekivali.

Možemo li Markovom trgu pronaći alternativni prostor? Jesu li to gornjogradska dvorišta koja možemo lako zauzeti skretanjem s uobičajene putanje? Skretanje pozornosti s javnog trga na privatna dvorišta paradoks je u kojemu alternativu javnom prostoru pronalazimo u privatnom. Provesti vrijeme u privatnom dvorištu činit će se ugodnije nego zadržavanje na javnom trgu.

Nedjelja ujutro. U gradu je mirno, osjeća se vikend. Nešto veća gužva počinje tek od Jurišićeve.

Penjem se na Gornji grad stubama iz Radićeve ulice. Tu i tamo netko se zaustavi na vidikovcima. Nedjeljom ujutro grad se čini prostran. Pitam se čini li se Gornji grad uvijek prostrano zbog dojma zasićenosti sadržajem koji ostavlja donji grad?

Na Markovom trgu nema mnogo ljudi, ali svatko ima fotoaparati ili bar mobitel koji dovoljno dobro obavlja funkciju. Prolaze obitelji s kolicima i malom djecom. Otac fotografira sina ispred Markove crkve. Mali stoji u pozi superjunaka: okrenut u profil jednu ruku savio je u laktu drugu drži ispruženu prema gore, a pogled mu je usmjeren prema ispruženoj ruci. Svatko zastane kako bi okinuo fotografiju, ali ne zaustavlja se dugo. Drugačija je atmosfera nego jučer poslijepodne kada je trg bio krcat. Pun grupa s vodičima. Neke od grupa imaju slušalice preko kojih slušaju vodiča, neke ga slijede i okupe se oko njega kako bi ga bolje čuli. Vodiči su prepoznatljivi po cvijeću koje drže visoko u zraku ili šestinskom kišobranu. Turisti se fotografiraju i gledaju crkvu. To daje neobičnu živost trgu. Drugačije se odnosimo mi i oni. Oni ga promatraju s lakoćom. Ne nose teret zabrane, trga koji nije naš i trga na kojemu smo ukočeni.

Stojim na sredini, oko mene nema nikoga. Prostrano je i prazno, upravo onaj osjećaj koji nedostaje u centru grada. Koliko god da sam puta bila gore, uvijek je zbog šetnje, nikad zbog obaveza i još uvijek se gubim u rasteru ulica.

Turisti su ovdje na putovanju kroz vrijeme, u vrijeme kad je postavljena prva javna rasvjeta ili dok je stup srama na Markovom trgu još bio u funkciji. Bližu ili dalju prošlost sugeriraju obnovljene stare table na kojima ulice pišu dvojezično, na hrvatskom i njemačkom.

Zanimljivo je miješanje narativa u gradu. Ulice su istovremeno nazvane po herojima koji su se u nekom povijesnom kontekstu borili protiv opresije tog istog jezika koji se kistom rekonstruira na pročeljima.

ZAGREB EYE

Spuštam se do Trga prema Zagrebeye-u, turističkom vidikovcu na zadnjem katu nebodera. Ljubazna djevojka odvodi me liftom do gore. Kako je tek prošlo podne, kafić je zatvoren, ali za dvadeset kuna mogu otići na vidikovac, napominje mi nekoliko puta. Kupiti pogled. Je li posjećeno? – pitam je dok se liftom uspinjemo do šesnaestog kata. Odgovara mi da, sada kada je lijepo vrijeme, i bude ljudi. Dok su kiša i snijeg uglavnom nema nikoga.

Napominje kako mi karta vrijedi cijeli dan i da će mi na nju napisati ime i prezime kako bih se mogla do ponoći još koji put vratiti.

Otvara mi vrata prema terasi, upozorava me u uskom prostoru na žlijeb preko kojeg bih mogla pasti. Zbog čestih samoubojstava duž vrha nebodera postavljena je željezna ograda. Prema tome, i sam je pogled fragmentiran.

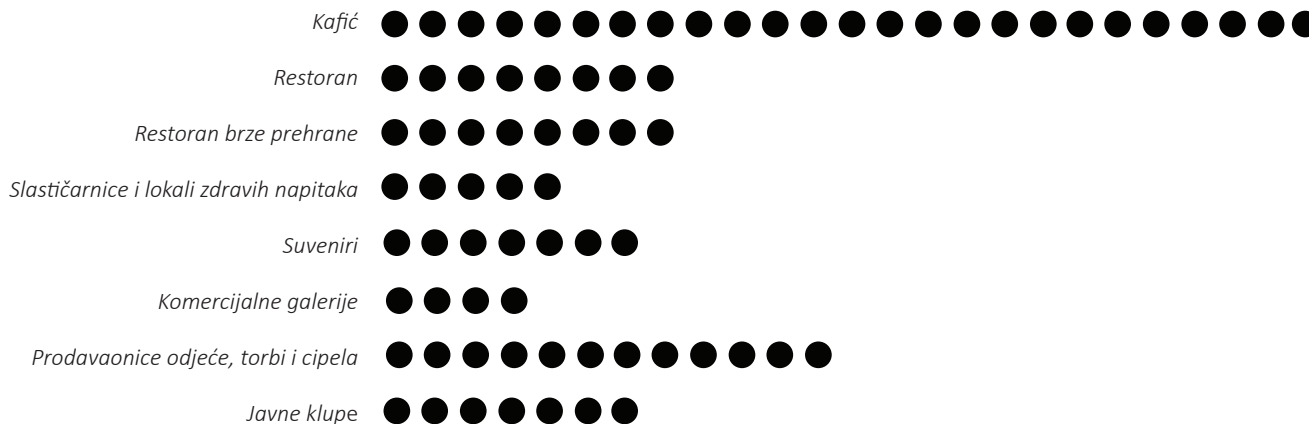
Neobično je. Prevladava pogled na Trg. Dinamično je. Vidim ljude kako ulaze u tramvaj, kupuju na Dolcu, pješače Ilicom ili Gajevom.

Gledati vlastiti grad iz ove perspektive zanimljivije je od očekivanog. Poput panoptikuma. Vidim svoj bicikl, mogu zamisliti situaciju gužve na tramvajskoj stanici, ali sam dovoljno visoko da ne čujem ništa. Doživljaj potpuno drugačiji od onog kada turistički promatramo grad s vidikovca, ovako kao da gledaš u vlastitu svakodnevicu s odmakom. Iskustvo drugačije percepcije grada.



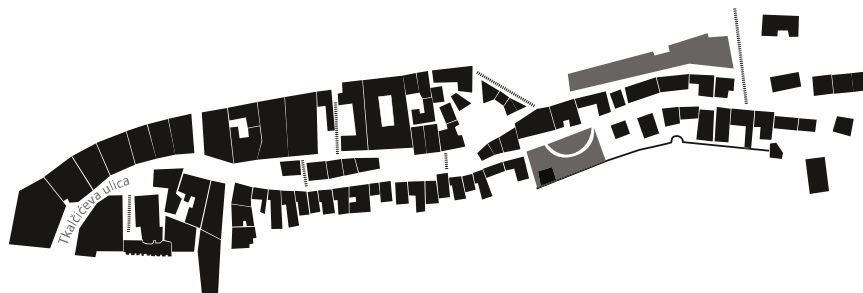
TKALČIĆEVA ULICA

Tkalčićeva ulica u turističkim vodičima bit će opisana kao najživlja zagrebačka ulica. U posljednje tri godine ulicu obilježava širenje otvorenih terasa i otvaranje sadržaja namijenjenih prvenstveno za turističku konzumaciju.



Pobrojani sadržaji u Tkalčićevoj ulici (travanj, 2015.). Osim navedenog u ulici se nalaze i dvije prodavaonice nakita, krojačica, frizerski salon, casino, prodavaonica okvira za slike, dvije prodavaonice specijalizirane za glazbu, kazalište lutaka, prodavaonica stvari za kuću i jedna na prodavaonica specijalizirana za piće.

28: 2160*



*Brojke se odnose na Tkalčićevu ulicu (okvirne duljine 580 m) i omjer javnih, svima dostupnih sjedećih mjesta prema mjestima koja podrazumijevaju konzumaciju i novčanu kompenzaciju.

Drugim riječima, predstavljaju broj sjedećih mjesta na javnim klupama u odnosu na ona otvorenih terasa kafića u ulici, koja zauzimaju dvije trećine njezine površine.

Omjer i grafiku tiskam na ugostiteljski šećer i ostavljam na stolovima otvorenih terasa, među ostalim šećerima. Mjerim koliko je javnog prostora zaista javno, a koliko zauzeto otvorenim terasama.



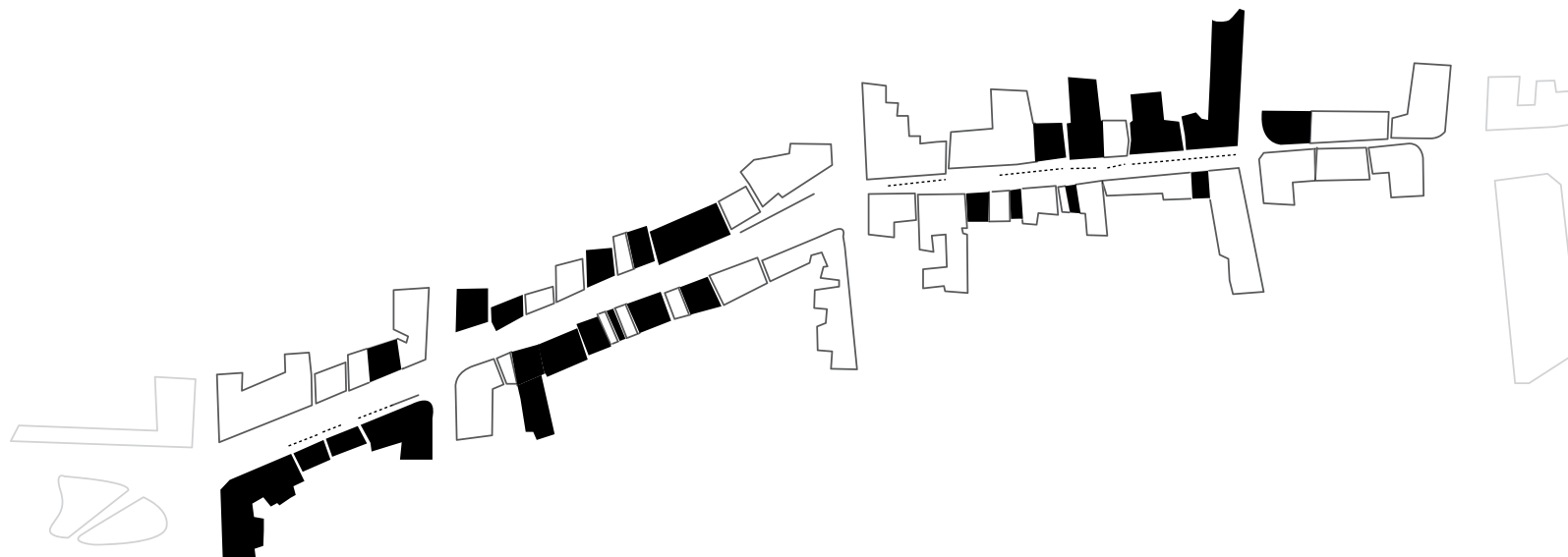
MASARYKOVA I TESLINA ULICA

Masarykova i Teslina ogledalo su tranzicije. Prođemo li ulicama u razmaku od mjesec dana pretpostavljamo da ćemo vidjeti neki novi lokal, izmijenjeni sadržaj.

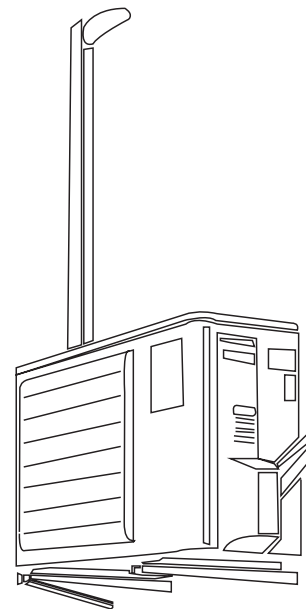
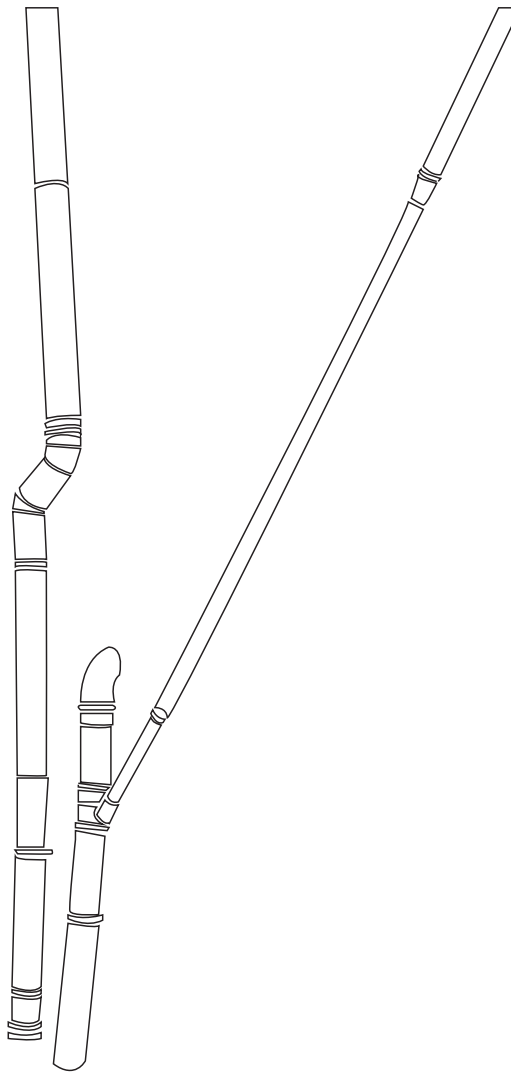
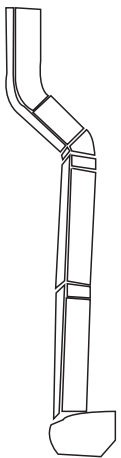
Uzimam stanje iz 2011. kada je prošao Google street view automobil i uspoređujem s trenutnom situacijom.

46% sadržaja u Masarykovej i Teslinoj ulici promijenjeno je u odnosu na onaj u 2011. godinu.

13 od 50 promijenjenih lokala su dizajnerski dućani, fini ugostiteljski obrti namijenjeni onima s većom platežnom moći.



- Lokali koji se nisu promijenili od 2011. godine
- Promijenjeni lokali u 2015. u odnosu na stanje 2011.
- Nove terase kafića u 2015. u odnosu na 2011.



PRISVAJANJE NOVOG
GRADSKOG PROSTORA:
**Prolaskom kucnuti po cijevima i
ostalim metalnim elementima.***

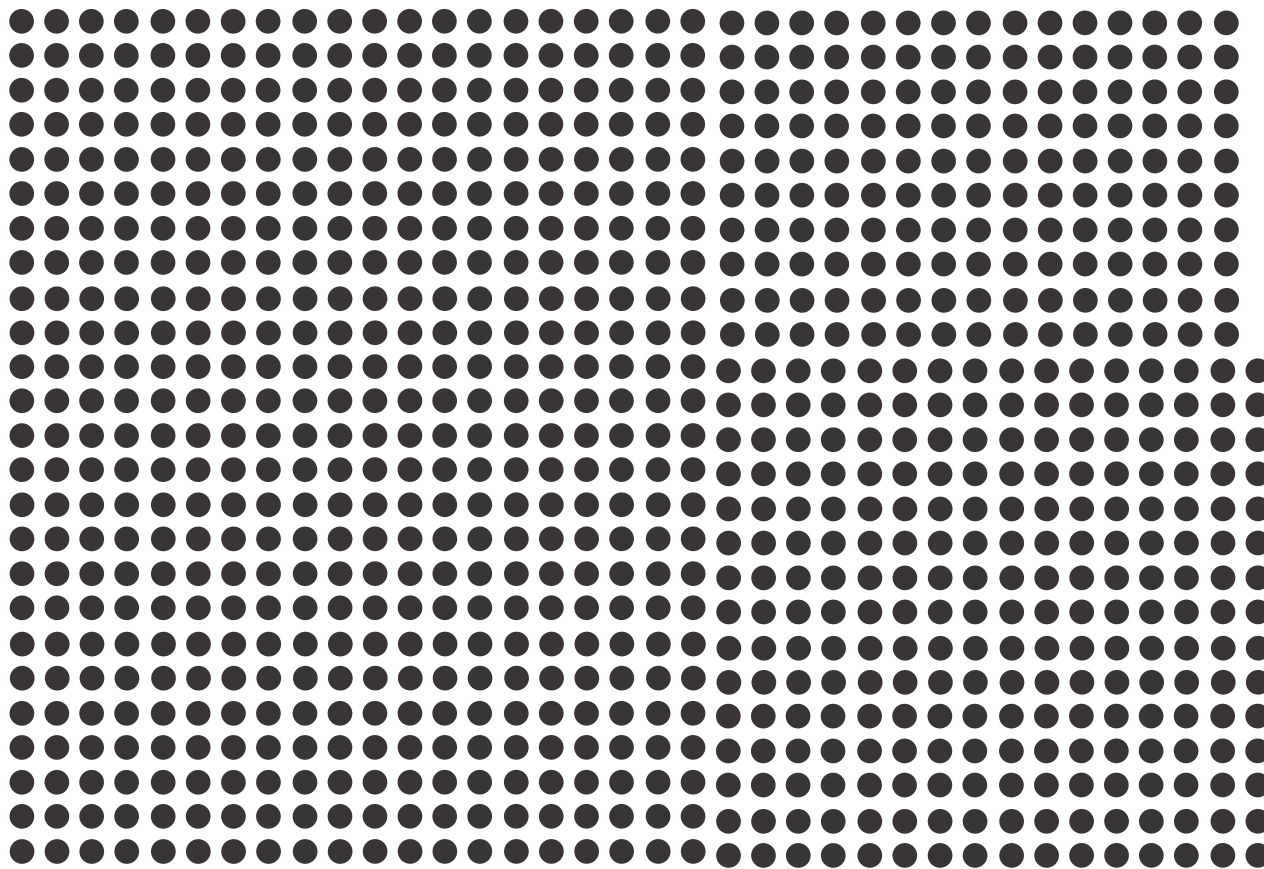
POTOKOV PROLAZ

*Zato što su to elementi koji prolaz čine specifičnim i dio su njegovog svakodnevnog života, a po prostornim planovima i onima za uređenje turističke zone, proglašeni su neželjenom scenografijom.

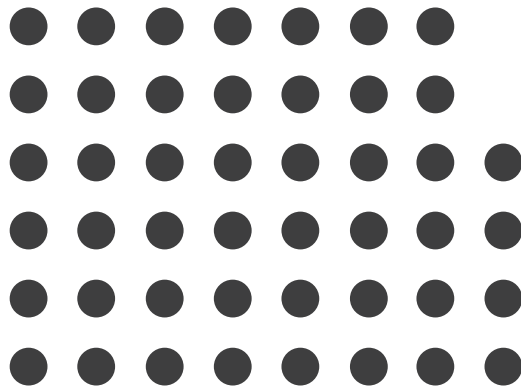
Potokov prolaz dio je projekta renovacije zone strogog centra grada što je zatvaraju Palmotićeve ulica s istočne, i Cesarčeva i Bakačeva ulica sa zapadne strane. U sklopu projekta nastao je i najnoviji zagrebački trg, Trg Europe. Rušenjem dva zida, jednog u Cesarčevoj, a drugog u Bakačevoj, otvoren je prolaz koji je do tada pripadao stražnjim dvorištima. Prema novinskim člancima, stanari nisu bili obaviješteni da će se zidovi rušiti.



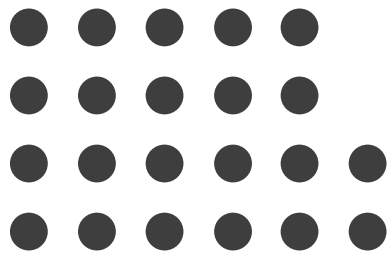
SMJEŠTAJ



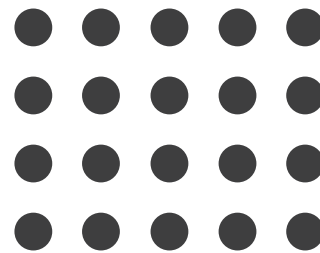
Stanovi u Zagrebu prijavljeni preko *Airbnb* servisa, privatan smještaj, 1. 1. 2015.



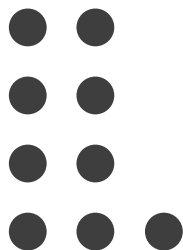
Ukupan broj hostela u Zagrebu 1. 1. 2015.



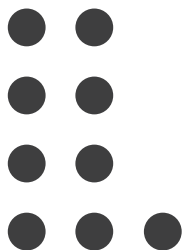
centar



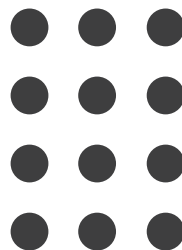
ostatak grada



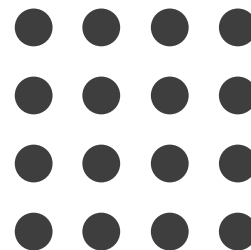
prije 2012.



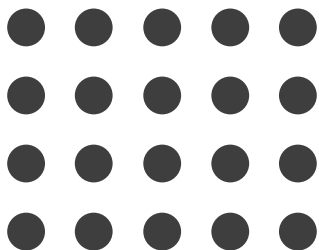
otvoreno samo 2012.



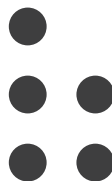
otvoreno samo 2013.



otvoreno samo 2014.



Hosteli kojima sam od
22.12.2014. do 5.1.2015.
poslala otvorenu molbu za
posao i životopis



Hosteli koji su do 19.1. 2015.
odgovorili na upit



Hosteli koji su mi odgovorili
potvrdno

19.1.2015. Zazvonio mi je mobitel, isti broj s koga sam to jutro već imala propušten poziv. Ljubazan ženski glas predstavio se kao jedan od hostela u centru grada. Pitanje je glasilo jesam li još uvijek zainteresirana za rad u hostelu. Razgovor za posao dogovorile smo za srijedu u 9 i 30. Napomenula je kako posao ne obuhvaća samo rad na recepciji nego i čišćenje, a na početku se odrađuje i dosta noćnih smjena.

21. 1.2015. Na razgovoru. Traži se osoba za noćni rad i čišćenje, za početak vikendima i jedan dan u tjednu. Kad nije sezona, vikendom hostel funkcionira kao klub. Prema tome, dosta je posla oko čišćenja, a manje administracije oko turizma. Na hrpi je bilo dosta CV-ja ljudi koji su se javili za radno mjesto. Prednosti su mi fleksibilno radno vrijeme i studentski ugovor, jezici i iskustvo razmjena i života vani. Sutra javljaju, a s radom bi se trebalo početi drugi tjedan veljače. Isplaćuju uredno, 20 kuna po satu.

22.1.2015. Nisam dobila posao. Jedini razlog je taj što su uzeli curu koja ima iskustva s radom kao čistačica i šankerica, rekli su mi preko telefona.



DIJALOG

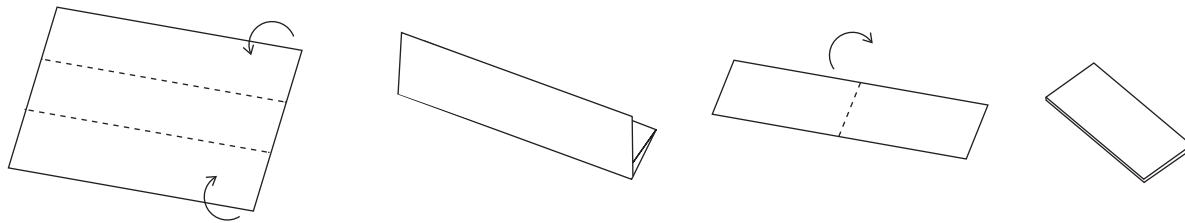


Nakon istraživanja i prikupljanja bilješki, ponovno provodim vrijeme u javnom prostoru kako bih započela razgovor i razmjenu iskustva s prolaznicima, stanovnicima grada.

VODIČ ZA STANOVNIKE GRADA

Alternativni turistički vodiči za stanovnike grada dio su projekta koji sam na temu odnosa turizma i grada napravila za 13. izdanje *Urbanfestivala*. U periodu od 16. do 31. kolovoza dijelila sam vodiče na sedam trgova u užem centru grada.

Način savijanja



Na sljedećoj stranici vodič, CB, prikaz 1:2

1 Trg Europe

Obnovom potera od Stare Vlaske do Trga bana J. Jelačića 2013. godine dobili smo novi trg. Jedna auto-bilska traka u Palmotčevoj ulici prenamijenjena je u stajalište turističkih autobusa pa je novi Trg Europe postao mjesto prvog susreta turista i gradom. Zanimljiva je situacija u kojoj će oni izlaskom iz autobusa stvoriti svoj prvi dojam o gradu, baš ovdje, na mjestu koje mnogo od nas još uvijek ne percipiramo kao trg, mjesto susreta i zaustavljanja.

Provedemo li neko vrijeme na trgu Europe, susret ćemo niz organiziranih grupa koje će se odavde zaputiti prema Kaptolu. Dio njih zaustavit će se i snimiti fotografiju uz skulpturu zvijezde i kocke na trgu kao da se radi o zanimljivom kiparskom rješenju. Neće im biti važno što je trg uređen bez javnog natječaja, a skulptura pored koje se fotografiraju primjer lošeg tretmana javne prostite u gradu. Možda se u poželjnoj slici za turističkim od skulpture, arhitekture i lokalne svakodnevice čini naglasiti pripadnost Europskoj uniji kao garanciju ispravnosti vlastite tradicije.

2 Kaptol

Kaptol je donedavno funkcionirao kao okretišta autobusa. Završavanjem prometa zadrživa ulogu okupilišta, ili barem gledališta, ostavljajući dovoljno prostora ispred ključne zagrebačke atrakcije. Nepristane gužva i dinamika ispred katedrale porasla je u posljednjih nekoliko godina. Može nam se činiti da je tomu razlog oграда, odnosno prolaz oko katedrale koji je sada otvoren za javnost.

Mnogim od nas tek je obilazak katedrale omogućio da je percipiramo sa svih strana, a ne samo kao prednji dvodimenzionalni silku glavnu fasadu s portalom i dva zvonika.

Čini se da otvaranje prolaza za javnost odgovara turističko-ugostiteljskim poslovima biskupije. Prema novinskim izvornima, u planu je otvaranje jednog torija katedrale i njegova prenamijena u ekskluzivni restoran. Možemo se pitati hoće li se i novi prolaz ili prostor ispred katedrale isto tako pretvoriti u ljetnu terasu.

3 Trg bana Jelačića

Mjesto susreta. Polazišna točka velikog broja turističkih tura koje kreću od Manduševca. Glavni gradski trg riječko je u stvarnoj funkciji trga. Često su njegova javna površina i veliki prazni prostor eksploatirani za različite manifestacije i šetnje koji se protežu preko polovice trga. Na taj se način ukida glavni trg za sve njegove korisnike.

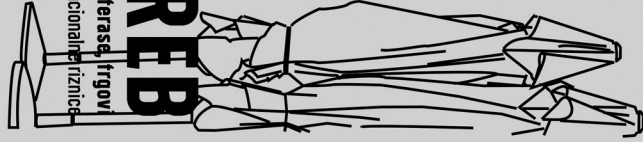
Ako nam se ukaže prilika da ovaj trg vidimo bez ikakvih sadržaja, zastanimo, jer to je jedan od rijetkih trenutaka kada će ovaj prostor biti potpuno otvoren.

Sredinom svibnja ove godine novi restoran brze hrane na mjestu nekadašnje knjižare počeo je prostrirati svoje terase po površini trga okupirajući na taj način i malo prostora što nam je, kad je trg zauzet šatorom, bilo dostupno. Glavni gradski trg tako je postao produžetak ulica 'zagrebačke špiče' i Tkalčićeve, opisane u vodičima kao najživlje zagrebačke ulice. Oko šezdeset posto javnog prostora i Tkalčićeve i Sisk osamdeset posto ulica južno od Trga zauzeto je stolovima kafića, dok broj otvorenih terasa preostaje nasa.

[BLND]

Natrag na trg

Urbanfestivali 13



od Trga Europe do nacionalne izložnice

turisti, trgovine, terase, trgov

trgovine, terase, trgovine, terase

trgovine, terase, trgovine, terase

trgovine, terase, trgovine, terase

trgovine, terase, trgovine, terase

trgovine, terase, trgovine, terase

trgovine, terase, trgovine, terase

trgovine, terase, trgovine, terase

trgovine, terase, trgovine, terase

trgovine, terase, trgovine, terase

trgovine, terase, trgovine, terase

— Stanovnici Zagreba znat će

kakvo je iskustvo grada koje se skriva iza sintagme **Zagreb ljeti**.

Znat će da se to odnosi na grad

od sredine srpnja do sredine

kolovoza kada dio stanovnika

otputuje na odmor, a grad ostav-

lja dojam ispražnjenosti. Među-

tim, zadnja dva ljeta grad dobiva

novu, privremenu korisnike.

Turistička noćenja u Zagrebu u

2014. bilježe porast od 20%.

Zanimljivo, sociološke studije u Njemačkoj do osamdesetih godina govore o *S grupama* koje nastanjuju centar grada: pri tome ciljaju na *siromašne, stranac, samohrane i stare*. Promijenjeni stil života i profesionalne

orijentacije srednje klase privukli su u centar sedamdesetih i osamdesetih godina *A grupe: advokate, arhitekate i akademске građane*. Po istom ključu možemo nadodati kako

Zagreb pomalo zapošleđuju *T grupe: turiste, trgovine i terase*.

Otvarenje komercijalnih sadržaja u centru i iznajmljivanje privatnih stanova posjetejima postepeno izbacuje stanare, a *T grupa* sastoji se više od formi koje oblikuju kapital nego od pravih korisnika prostora. Javni prostor je potpuno javan tek kada u njemu mogu participirati svi bez obzira na rod, dob ili klasu; kada pruža različite sadržaje i omogućuje različite načine korištenja prostora.

38

kuna godišnje

52

kuna u sezoni

broj izdanih dozvola za otvorene terase u 2014. godini

— Grad uvijek prisvajamo simbolički, u njegove prostore upisujemo sjećanja i odnose. Pamtimmo radnje, šetnje, parkove, poslove. Prisvajamo ga korištenjem i akcijama, a svako svjesno i drugačije korištenje javnog prostora možemo tumačiti i kao politički čin, zauzimajući grada koji i tako pripada nama, njegovim stanovnicima.

4 Markov trg

Markov trg odavno nije naš trg. Trg je scenografija za turiste i vidcu. Iako je zakonska zabrana okupljanja ubušena, i dalje je mjesto prosjeda, niti zaustavljanja. Zadržavanje na Trgu izaziva nelagodno zbog težine koju taj prostor nosi i praznine koja ga obilježava. Fotografirat u ruci može nam poslužiti kao štit, neka vrsta opravdanja što smo uproć onđe. Na trgu nema mnogo ljudi, ali svatko ima fotoaparati ili bar mobilni koji ga zamjerjuje. Turističke grupe povremeno unose neobičnu divest. Druge su se prema trgu odnosimo mi i turisti. Oni ga promatraju s lakoćom jer ne nose teret zabrane. Da

trg nije naš pokazuje i situacija u kojoj prosjednici okupiraju Markov trg i crkva, a većina medija, izbjegavajući pitanje na koji se način treba nositi s prosjednicima i riješiti konkretan problem, postavljaju pitanje: kako će se ovo činiti turistima? Pitanje je možemo li Markovom trgu pronaći alternativni prostor? Jesu li to gornjograđanske dvorišta koja možemo lako osvojiti ako samo malo skrenemo s turističke putanje?

Malo niže od trga, iznad Strossmayerovog šatališta, kod kule Lotrošćak već se osjetit prisutnost ljudi. Vidikovac je neprestano zauzet, a ljudi se skupljaju u grupice kako bi bili točno ispod tope kada pucnjem označi podne. Iščekujući gledaju prema topu, a onda se opet trgnu na pucanj kao da ga nisu očekivali.

5 Trg Petra Preradovića – Cvjetni trg

Cvjetni trg štokolski je primirje devastacije javnog trga. Gradnja Centra Cvjetni i garaža u Varaševskoj ulici simbolički je početak oduzimanja centra grada stanovnicima. Nakon prosjeda kojim je borba za Varaševsku ulicu postela simbol borbe za javno dobro u Zagrebu, polovicom 2012. započela je obnova Cvjetnog. Obnovom je uklonjen jedan red javnih klupa čime su se terase uz zapadnu stranu trga proširile za još jedan red stolova.

Čitate li uobličene turistike vodiče po Zagrebu, naći ćete na zanimljivu turidiju kako Zagreb njeguje ispljanje kave pa otuda veliki broj kafića i otvorenih terasa u centru



grada. Zagrebačka špića, niz kačica u Bogovičevoj sve se više širi na okoline ulice. Međutim, u trenutku kada prosu određimo cijenu čak i namjenski ga ispljanju kave (kolika god cijena kave bila), prestaje biti javan prostor jer je onemogućen onima koji si izdatak ne mogu priuštiti. Plešačka zona je osamdeset posto zauzeta terasama, a prostor između kačica i pripadajuće terase zaustavljanje čini nelagodnim zbog čestog miniloziranja s konobarom. Od sredine svibnja i Varaševka ulica slijedi primjer 'Kačićeve, Skalinske, Bogovičeve, Preradovičeve i ostalih ulica špiće. Stolovi potpuno okružuju javne kružne klupe i zbog nelagode ih izbjegavamo koristiti.

Gradnja identiteta Zagrepečkana kroz terase špiće, ne vrijedi? Za prosječnog zagrebačkog stanovnika jer njegov budžet uglavnom ne može pokriti svakodnevno ispljanje kave u kafićima.

Misarykova i Teslina, ulice kojima se nastavlja plešačka zona južno od Cvjetnog trga, ogledala su tranzicije. Sadržaj lokala mijenja se gotovo na mjesečnoj bazi. Popišemo li sadržaj lokala ove godine i usporedimo li ga sa sadržajem 2011. godine, zamijetiti ćemo da je od 46% lokala promijenjeno (50 od 108 okvirnog broja lokala). Posljednjih nekoliko godina raste broj finih restorana i brze hrane, dizajnerskih dućana i tekstilnih butik. Riječko koji potraje dovoljno dugo, ali statistike ulice prikupljene ovo proljeće pokazuju nam da je ovi nesat od pedeset novih lokala namijenjeno onima s nešto većim platežnom moći što isključuje čitavu klasu kojoj je taj sadržaj (ponovno) izvan dometa budžeta. Isto tako, jelovnici i drvene specijalne ponude većine restorana osmišljeni su baš za posjetitelje. Prezentacije i sligani na stranim jezicima pokazuju da su željeni konvenciji stanci. Na tragu toga možemo postaviti pitanje čiji postaje centar grada?

6 Trg kralja Tomislava

Park koji čini dio Lenucijevе poklove u Zagrebu ove je zime u ovisnosti poslužio kao ledeni park – kizalište. Ponovno možemo postaviti pitanje javnog prostora – što je ovom slučaju s onima koji svakodnevno koriste ovaj prostor kao javni park? S kizalištem je čitav dio parka bio ograden i nedostupan.

Identitet Zagreba kao srednjoeuropskog grada nameće turistička zajednica i pritom zanemaruje da su kobaventski asortiman nešto što je u Zagrebu zaživjelo tek s postsocialističkim uvođenjem adventa u javni život grada.

7 Trg burze

Krećemo li se uobličajenom turističkom turom od glavnog gradskog trga prema Trgu Žrnava fašizma, odnosno Džamiji kao bitnom punktu u oblištiku zagrebačke arhitekture, voditi će nam sugerirati i zaustavljanje na Trgu burze. Uputit će nas na simetriju trga, fontana i zgrada. Ujedno, to je naš najviše nadzirani trg jer se na njemu nalazi nacionalna izrnica. Međutim, monumentalnost financijskog središta države povukla se pred dominiacijom otvorenih terasa koje su tu svjetle ne gotovo neprohodni gradski ugao, trg koji praktički ne postoji. nih tinerom – turizam, terase i novac koji je ovdje simbolički i stvarni reprezentat moći, a u našoj nas šetnji vraća na ključno pitanje zagrebačkih javnih prostora, njihovo postupno ukidanje za nas, stanovnike grada i naše potrebe zbog interesa privatnog kapitala.

DIJELJENJE

Sredinom kolovoza većinu vremena provodim po gradskim trgovima. Dijelim vodiče i pokušavam pričati o odnosu turizma i grada. Faza u kojoj vlastito istraživanje vraćam nazad u javni prostor.



Dijeljenje vodiča, fotografija: Damir Žižić, *UrbanFestival13*, BLOK

Sredinom kolovoza u gradu nema puno ljudi, uglavnom turisti. U situaciji u kojoj dijelim letke prvi se okupe beskućnici. Dvojica sretno dolaze uzeti materijal, alternativni vodič:

SITUACIJA ① – Alternativno? Dobro je sve alternativno. – kaže jedan.

SITUACIJA ② – Zar ti ja izgledam kao turist? Svi su došli ovdje jer im je more ružno. Ima Japanaca.
– *Koreanaca.*
– Da, sve je dobro dok nisu Sjeverni, e onda smo najebali.
(smije se)

Na Trgu Europe sklonila sam se od pljuska. Nema gotovo nikoga, a grupe turista s kabanicama idu prema autobusima parkiranim u Palmotićevoj ulici.

③ – Naš je grad, *(odgovara mi na pitanje jedan fotograf dok stojimo pod nadstrešnicom)* ali zapravo nije. *Smije se. Kaže da bi omjer našeg i njihovog trebao biti bolji, bar 30-40% u našu korist. Zanimljiva inicijativa, ali neće ti se to puno promijeniti. To ti je ova naša država.*
Ne razumijem turiste. *(dobacuje na kraju)*

Priča kako je bio na apsolventskom u Pragu i kako svi fotografiraju iste stvari.
Njima ti je isto jel ovo Prag ili Zagreb.

Slazemo se da Koreanaca ima stvarno mnogo.

Nekoliko dana kasnije pod istom nadstrešnicom razgovaram s dvije djevojke.

- ④ – U Krakowu, na primjer, stanovnici izbjegavaju glavni turistički trg. Mislim da je to tako, ne može se izbjeći. Jednostavno prestaneš koristiti neki dio grada koji postaje sve više turistički.

Tvrde da porast turista dolazi s našim ulaskom u EU. Prisjećam se kako mi je isto to rekao fotograf prvi dan. Rekao je da su napokon shvatili da nismo opasna zemlja.

Nastavljamo razgovor o trgovima, o turistima, o javnom prostoru. Druga djevojka govori kako ne vjeruje da bi itko došao provoditi vrijeme na Trg Europe. Ne vjerujem da će Zagreb ikad doseći tu količinu posjetitelja kao na primjer Prag, ali osjeti se da centar ponudu radi prema turistima.

– Jelovnici su počeli biti na engleskom.

– I vizualno, pogledaj ovo – kaže jedna od njih pokazavši na terasu na desnoj strani. Pita me što ja mislim, kako tome doskočiti.

Zapravo uopće ne znam koji je odnos stanovnika prema javnom prostoru, osjećamo li ga našim? Ne koristimo prostor kako ga koriste, primjerice, u Latinskoj Americi. Nemamo naviku sjediti vani i tek smo prije nekoliko godina počeli sjediti na travnatim površinama parkova. Možda su baš i tu praksu uveli turisti. Što više sadržaja trebamo organizirati na otvorenome kako bismo polako počeli koristiti i prisvajati prostor.

– Da, ali onda ti se može desiti ovo. (pokazuje na kišu)

Više od pola sata čekale smo da kiša prestane i pričale o gradu i turizmu. *Poslije mi je palo na pamet kako sam im mogla dati vodič više u slučaju da im se ovaj odmah smoćio na kiši.*

5

– Jesu li besplatni? – *prvo je što me pitala gospođa s unukom. Obadvije imaju crvene kišobrane.*

Odgovaram da jesu i mislim da bi to trebalo biti prvo što kažem kada nekome dam vodič u ruke.

Razmišljam na koji način započeti razgovor i podijeliti materijale, promatram prolaznike. Dok stanovnici hodaju ubrzano i teško je uspostaviti kontakt s njima, turisti su usporeni i izgledaju kao da bih ih sadržaj mogao zanimati. Nekoliko ljudi nije htjelo poslušati, odmah su odmahnuli rukom i zahvalili. Otprilike petina ljudi reagira na ovaj način, a ostali uzimaju, čitaju. Tražim ljude koji ne žure.

Isprobavam različite načine pristupa dok dijelim vodiče:

Jeste li primijetili broj turista u gradu?

Izvolite vodič kroz Zagreb za stanovnike grada.

(Na što mi je jedna djevojka rekla – O bože, ajde dobro.)

Uglavnom im je smiješno, pretpostavljam zbog formulacije *turistički vodič za stanovnike grada*.

Odlučujem da ću probati dijeliti materijal uz

Izvolite, šetnja kroz Zagreb...

Često pitaju je li besplatno. Razmišljam da mi prva rečenica bude

Izvolite besplatan vodič...

Izašao je članak u *Večernjem listu* o vodičima koje dijelim u okviru *Urbanfestivala*. Komentari ispod teksta objavljenom na portalu svode se na to kako mi nismo nikad zadovoljni, mi, Zagrepčani stalno se žalimo, zašto nam sada smetaju terase? Želim li ja da sve to bude prazno, kako ne znam čemu zapravo trgovi služe.

Dobila sam i privatnu poruku:

Lijep pozdrav, pročitao sam članak o vašim aktivnostima vezanima uz devastaciju javnih prostora u Zagrebu. Slažem se da ima vrlo ružnih terasa i da ih ima na neadekvatnim lokacijama ali nikako ne mogu prihvatiti da ste protiv terasa npr. u Tkalčićevoj ulici koja je upravo kao takva jedan od prepoznatljivijih simbola Zagreba. Smatram da be treba biti protiv ugostiteljskih terasa jer su one potrebne i korisne za naš Grad, zahvaljujući njima mnogi ljudi imaju posao ...i mnogi znanstvenici i kulturni djelatnici dobijaju plaće iz proračuna koji se pune zahvaljujući i tim terasama. ...zbog sve navedenog a uvažavajući Vaše aktivnosti želim obim porukama otvoriti mogućnosti i za malo drugačiji pogled na probleme na koje ukazujete

- ⑥ Jedna gospođa zvala je turističku zajednicu baš taj dan.
– Grad nije samo za turiste nego i za nas koji smo tu rođeni i koji smo se doselili. (*Posebno je naglasila riječ doseljeni kao da želi napomenuti kako je otvorena prema svima.*)

Znate, agencije vode turiste, ali sve su ture na stranim jezicima. Ne postoji tura na hrvatskom. Trebamo poznavati svoj grad.

Nedavno sam naišla na novinski članak o top turističkim gradovima ovo ljeto. Nahvalili su Split, a kao glavni razlog navode to što više ne postoji industrijska zona što prlja more. Ljepše i čistije plaže u gradovima posljedica su deindustrijalizacije. Velik broj nezaposlenih i propadajuća industrija odličan su faktor za porast industrije turizma, a ugostiteljstvo je zato jedini način na koji možemo preživjeti .

Prijateljica iz Splita priča kako joj je preskupo otići u grad na pivu.

- ⑦ Poznanica koja radi u turizmu zaključila je slično. Iz njezine perspektive, čini se da je turizam jedino što trenutno ide uzlaznom putanjom i gdje ima budućnosti.
- Svaki dan na poslu zove me netko s istim pitanjem: *Imam stan u centru grada i želim ga iznajmiti turistima. Što trebam napraviti?*

Djevojka govori kako se ona bavi pametnijim turistima, onima koji dolaze u privatnom aranžmanu. Kaže kako oni više znaju i više ih zanima. Najviše turista u Zagreb dođe u četvrtak, taj dan kod njih na poslu počinje kaos. Uglavnom dođu na dan i pol, slete, unajme auto i krenu prema Plitvicama ili obali. (– Plitvike! – naglašava.) Rijetko krenu na drugu stranu, prema Varaždinu ili Samoboru, češće su to nacionalni parkovi i more.

- Nama je u interesu da se njihov ostanak u Zagrebu produlji. Prije je bilo bez noćenja, a sada ostaju već do dan i pol.

Kada priča s njima ispada da zaista vole Tkalčićevu ulicu, vraćaju se oduševljeni. U početku se trudila preporučiti im i druge lokacije, ali sada im na mapi samo zaokruži Tkalčićevu, to joj je najlakše. Priča kako rijetko piju kavu u donjem dijelu grada, Tkalčićeva je njihova ulica. Međutim, samo određeni kafići, ne Melin.

- Pa da, to je ulica za turiste. (nadovezuje se naš treći sugovornik)

Turisti loše komentiraju šatore na trgu. Iznenadi ih veličina prostora, posebno grupe iz Azije gdje su gradovi drugačije organizirani i koncept trga ne postoji.

- Pitaju kako možemo dopustiti da šatori prekrivaju ovako ogroman otvoren prostor. Pitaju tko je za to zadužen.

TRG EUROPE

Na Trgovima provodim dva tjedna, susrećem iste ljude. Kad nema manifestacije poput sajma etničke hrane koja je bila posljednjih dana, na Trgu Europe vrijeme provode uglavnom beskućnici i turisti. S vremenom već postaje jasno tko su stalni korisnici ovog trga. Prvo pogledam je li uobičajena skupina ljudi na klupama. Dvojica su, jedan je srednjovječan, uvijek sjedi ili leži, pored sebe ima backpack sa smotanim karimatom i gleda u daljinu. Izgleda kao da je potpuno daleko, djeluje pomalo izgubljeno i nisam mu niti jednom prišla. Drugi je bradat, nešto stariji. Pričali smo, počela sam ga pozdravljati. Međutim, dan poslije ponovno mi je postavio isto pitanje i nije mi odvratio pozdrav, zaboravio je tko sam.

Osim njih, prepoznajem nekoliko gospođa sa psima i jednu upornu prosjakinju koja uvijek traži više novaca nego što joj dam. Jedna mi se gospođa, dok šeće psa, žali na svoju kćer. Kaže da kćer zanimaju samo novci. Teško sam je razumijela jer je više pričala sebi u bradu nego meni, ali čini mi se da je bilo riječi o iznajmljivanju stana.

Sva djeca zaustavljaju se kod spomenika. Jedna djevojčica obavještava tatu da će se sada popeti na zvijezdu. Nekoliko djece se penje. Poziraju za fotografiju, penju se i stoje na kocki. Spomenik na ovom trgu nema umjetničku vrijednost, ali živi kao penjalica.

- ⑧ Jedne večeri, oko deset navečer, ovdje smo kako bi obavili kupnju u *Billi* koja je dugo otvorena. Na trgu nema stalnih beskućnika. Pitam se gdje odu po noći.
- *We are closing in five minutes (kaže nam prodavačica u Billi)*
 - Mi se nasmijemo i odgovorimo na hrvatskom.
 - *Ima li puno turista ovdje?*
 - Uf, previše. Vidiš da sam i vama rekla na engleskom, već sam se navikla.
- Pozdravi nas s ugodan dan na što se svi nasmijemo i izađemo. Bekpekeri isto izlaze s hranom i alkoholom.*

- 9) Taksista zanima ga što to dijelim i iz kojeg sam kvarta. On je s Črnomerca.
- *Ima li puno turista?*
 - *Pssss, grozni su. Kaže da broje svaku lipu, a uopće ne znaju što je lipa. Zato im on, kad mu je dosta, nekad kaže istu cijenu u Eurima.*
 - *I oni popuše?*
 - *Kako-kad. (smije se)*
- Radi šest poslova istovremeno. Pokušava u bratovoj firmi, a taksi mu je tu ovako. Nije nabrojao preostala četiri posla.*

- 10) Oko šest popodne kratko razgovaram sa smetlarom.
- *Slabo je ljudi sada. Do pet još ima, ali sada skoro ništa.*
- Pitam ga je li tako i inače, prolaze li ljudi ovuda.*
- *Ma kakvi. (priča naslonjen na bicikl)*
- Nekoliko dana kasnije njegov kolega opisivao mi je kako su podijeljeni po područjima grada. Sada, po ljetnoj sezoni, dio njih obilazi samo Trg Europe, Cesarčevu, Bakačevu i dio Kaptola pred Katedralom.*
- *Zbog turista pojačano radimo u ovoj zoni.*

- 11) Ulazim u *tobacco* po papirnate maramice.
- *Jesi uspjela što podijeliti?*
 - *Ide, ima dobrih reakcija.*
 - *Koliko si plaćena?*
 - *Po projektu, nisam po satu dok dijelim.*
 - *Aha.*
 - *Kako vama ide?*
 - *Ide, moglo bi i bolje.*
 - *Turisti?*
 - *Ima ih puno, od petog mjeseca samo oni.*
- Ispričam mu kako mi se jučer prodavačica u Billi obratila na engleskom, odgovara da i on već automatski počinje pričati engleski.*

Zanimljivo je kako se osjeti povezanost s radnicima u prostoru, od radnika u *Tobaccu* do onih koji dijele letke ili nešto prodaju. Pričamo o satnici, dijelimo iskustva, kao da postoji solidarnost. Ili možda samo borba za teren, zaključujem dok gledam kako dio njih broji novac od prodanih razglednica.

TRG BANA J. JELAČIĆA

Dok stojim u javnom prostoru turisti me često pitaju za smjer ili zamole za fotografiju. Komuniciram s djelateljima letaka. Jedan me tražio novce za spas životinja, a djevojka koju znam iz viđenja s Akademije dala mi je letak. – Ti meni, ja tebi.

Letak je bio A5 formata i boldanim slovima pisalo je *SMRT KAPITALIZMU*. U nastavku je stajalo: *Kapitalizam je ideologija koja koristi ljudsku glupost, predrasude i sujevjerje da bi zadovoljila bolesne potrebe za bizarnim količinama materijalnih bogatstava*. Tekst ima još tri paragrafa, a na dnu je potpisana *Udruga slobodarskih aktivista*. Nakon što sam pročitala potpis vidjela sam i čovjeka kojeg znam s prosvjeda, aktivist čija je ovo inicijativa. Držao je veliki transparent „Protiv kapitalizma“ i nekoliko djevojaka stajalo je oko njega.

S druge strane trga, oko Manduševca, bila je postavljena pozornica za neku svirku, a lijevo su neki stranci pravili velike balone od sapunice. Grupa od petnaestak turista okupila se oko Maduševca, a po stepenicama raširili su trpezu – staklenke krastavaca, salatu, majonezu, kruh, namaze, različiti nareske. Izgledalo je kao švedski stol. Starije gospođe prolazile su i podozrivo ih promatrale.

- ⑫ Prilazi mi jedan koji radi za navodnu humanitarnu akciju i čije kolege već neko vrijeme srećem na Trgu. Nedavno sam razgovarala s njegovim kolegom kojeg sada primjećujem kod sata kako nekome pokušava uvaliti priču. Pod izlikom pomoći životinjama prodaju generičke razglednice Hrvatske, *Croatia* za dvadeset kuna.

– Koliko si plaćena za dijeljenje? I šta ti je to? Jel za turiste?
(odmah do nas dotrči treći kolega)

Objasnim im da je to vodič, šetnja po trgovima za stanovnike grada.

– Ne razumijem, nešto kao *pub crawl*?

– *Ne samo šetnja, po trgovima.*

(Zbunjeno me gleda, dajem mu letak da pogleda.)

– Ti to radiš volonterski?

Razmišljam hoću li ulaziti u priču i objašnjenja ili ne pa samo kratko odgovorim s “Da.”

– Svaka čast. (podigne ruku i da mi pet)

– *A vi?*

– Jurim na WC. *(Odlazi. Okrenem se prema kolegi koji je ostao stajati.)*

– Volonterski! Daj ne zezaj.

Objasnim mu kratko da je zapravo riječ o projektu u sklopu festivala, da jesam plaćena, ali po projektu. Nije mu bilo jasno i još je jednom ispod glasa rekao volonterski.

Pozdravimo se, svatko se okrene na svoju stranu i nastavi s poslom.

- ⑬ Šećem prema katedrali, dovikuju mi iz suvenirnice s generičkim suvenirima. Čuli su za vodiče i uzimaju ih. Nismo razgovarali o turizmu.

Tek sam sada primijetila da je urar koji je bio na Bakačevoj zatvorio radnju i da je na tom mjestu suvenirnica. Urarska radnja bila je tamo više od trideset godina. U jednom navratu razgovarali smo s njime. Sjećam se kako je pričao da mu je promet pao za 80% dok je ulica bila u radovima.

- ⑭ – Kako lijepo *(kaže starija gospođa dok joj dajem vodič.)* Jel imate dvorišta?
– *Ne, trgovi su ovdje.*
– Na hrvatskom je?
– *Da, baš je za stanovnike Zagreba.*
– Prekrasno. Dajte mi nekoliko komada, mojim frendicama s kave će to biti izvrsno.

VODIČ ZA TURISTE ZAGREB: VODIČ KROZ SADAŠNJOST

Drugi vodič radim posebno za turiste. Turistička reprezentacija Zagreba događa se kroz dva narativa, ono o Austro-ugarskoj povijesti i kulturi (bečke kavane) i srednjem vijeku i vješticama. Vodič koji dijelim vodič je kroz sadašnje stanje Zagreba, tematizira porast turizma, javni prostor, deindustrijalizaciju i ostale procese relevantne za Zagreb.



Tourists visiting Zagreb are a relatively new phenomenon. A walk in the city center would have been a completely different experience if you visited Zagreb more than three years ago. For the last three years we could have witnessed a number of new hotels and private accommodation, souvenir shops and designer stores, fast food restaurants and open-terrace cafes opening that slowly spread out public surfaces. The industry is slowly dying away; there are over 50 destroyed factories in the city and the center is being filled with tourist offer not aimed at its residents.

We can ask how each and every city remembers its past, represents it and packs it into its tourist offer. The story of Zagreb is a story of little Vienna, Austro-Hungarian cafes or a story about witches from the Middle Ages.



a guide through the present



Number of hostels in Zagreb before 2012.



Number of hostels in 2012.



Number of hostels in 2013.



Number of hostels in Zagreb, 1st January 2015.

Welcome to Zagreb, a city its residents will describe as:

a city in the Balkans

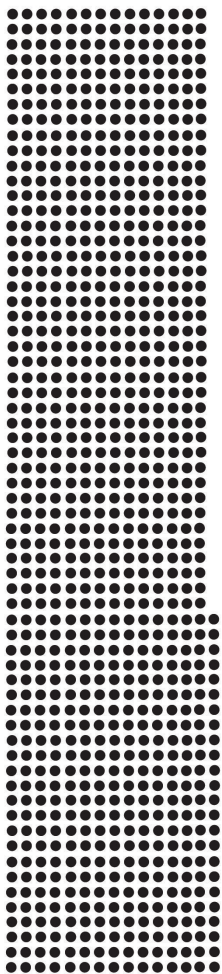
a city which is a mere two-hour drive from Vienna

they will say how describing it is not a simple task, but they will emphasize it Austro-Hungarian architecture

the capital of Croatia, a city which is actually situated at the transition between the Central European and Eastern European traditions;

a city with Central European architecture, but that socially and historically belongs to the Eastern environment;

a city with a socialist history (architecture and mindset) and a history of transition that manifests itself in the vast number of empty spaces.



The number of decreased jobs (in 100) in the industry in comparison to the year 1988

1 European Square

European Square was completed a couple of years ago. A building was erected near the square that some people, due to its white facade, call a glacier or a cruise ship. Also, a monument was built that reminds us of the date of entry into the European Union in its banal, symbolic way. Devoid of any aesthetic value, the monument is used as a playground, the children passing the square often ask their parents to stop so they could climb the cube. However, the monument is an example of the city management's lack of concern for quality public sculptures. The city abounds in similar bad examples of public sculptures in public space.

2 Potokov prolaz (Creek's Passage)

Within the European Square project, the Creek's Passage was opened. According to newspaper articles people living in the houses overlooking the Passage were not informed about tearing down of the wall and opening of the passage. The Passage is interesting, because it does not look like scenography, but rather it represents the life of people living in the centre, because of the clothes drying, gutters, pipes, air conditioning and similar objects which were previously a part of their back yards.

3 The Upper Town St. Mark's Square

St. Mark's Square hasn't been its residents' square for a long time. The Government is located at the square which is accompanied by surveillance and control by police officers. Cars with armored windows rush through the streets surrounding St. Mark's Square. Until recently it was forbidden to gather at the Square, so people would not protest against the Government. Today the ban has been eased, but the square is still not a place of protest or a place where people stop. It is uncomfortable to make a stop due to the weight of the Square and the emptiness that marks it. This is especially difficult if we are not carrying a camera, which can be used as an excuse for being on the square. St. Mark's Square is scenography that belongs to the visitors and the Government.

4 Mesnička Street

Mesnička St. was renovated last year. Mesnička St. is another project marked with a public administration affair and the project was carried out by the same architect who was in charge of the European Square project. The sidewalk and the road were on the same level, so in order to separate the two blinkers were set, which turned the entire street into a spectacle. After a justified complaint from people suffering from epilepsy the blinkers were put all around the city.

5 Ban Jelačić Square

The main square rarely functions as a square. Its public surface and spaces are often laboured for various manifestations and tents covering half of the square, and the way it was given into concession is also legally dubious. For example, every winter, from November until almost half of January, a huge Advent tent is erected across half the square. This way the main square becomes inaccessible to all its users. If you ever get a chance to see the square completely devoid of such events, stop and enjoy it, because this would be one of the rare moments when this space is completely open.



8 Flower Square (Cvjetni trg) and Varšavska Street

6 Kalčićeva Street

Kalčićeva St. is often described as the liveliest street in Zagreb. However, the fact that until the beginning of the 20th century almost every house in the street was a brothel will be omitted from the description. Today almost two thirds of its public space is occupied by cafe terraces, even during the winter. In order to keep the customers on the terraces even during the cold weather, the owners erect walls made of plexiglass and pillar heaters. The plexiglass obstructs the view to the facades and the architecture of old houses of craftsmen. The ratio of seats which are available to all (public benches) and those in open terraces for which we have to pay is 28 : 2160. We have to bear in mind that the ratio is constantly changing because often the cafe changes and a new terrace is opened, because the city gives the space into concession for a small amount of money.

9 Teslina Street and Masarykova Street

Teslina St. marks the beginning of the pedestrian zone in the centre of the city. These two streets are a marker of transition. The places change almost on a monthly basis. For the last couple of years they've been marked by fancy fast food restaurants, designer and clothes stores. The stores and restaurants rarely stay open for a long period of time, so you will surely see a lot of empty spaces.

7 Špiča - cafes

If you read most of the Zagreb tourist guides, you will probably come across an interesting fact that Zagreb has a long tradition of drinking coffee and the claim that this is the reason why there are so many cafes and open terraces in the city center. However, „the Zagreb Špiča“, a line of cafes in Bogovičeva St. spreading into neighbouring streets does not represent the average inhabitant of Zagreb and is often too expensive for the budget of those who can't afford to drink coffee everyday. The cafe terraces occupy 50 per cent of the pedestrian zone and the space between the cafes and their terraces makes stopping by seem uncomfortable because often you will have to see the waiter.

10 King Tomislav Park (Park kralja Tomislava)

This winter the Park that lies along the route of Lenuzi's Horseshoe in Zagreb served as an ice-skating ring. This way the public space was taken from all those who used it differently. The Zagreb Tourist Board is trying to push sausages, mulled wine, ice-skating and similar Advent assortment as the identity of Zagreb as a Central European city, which is a tradition that has been present in Zagreb in the last couple of years.

ŠETNJE

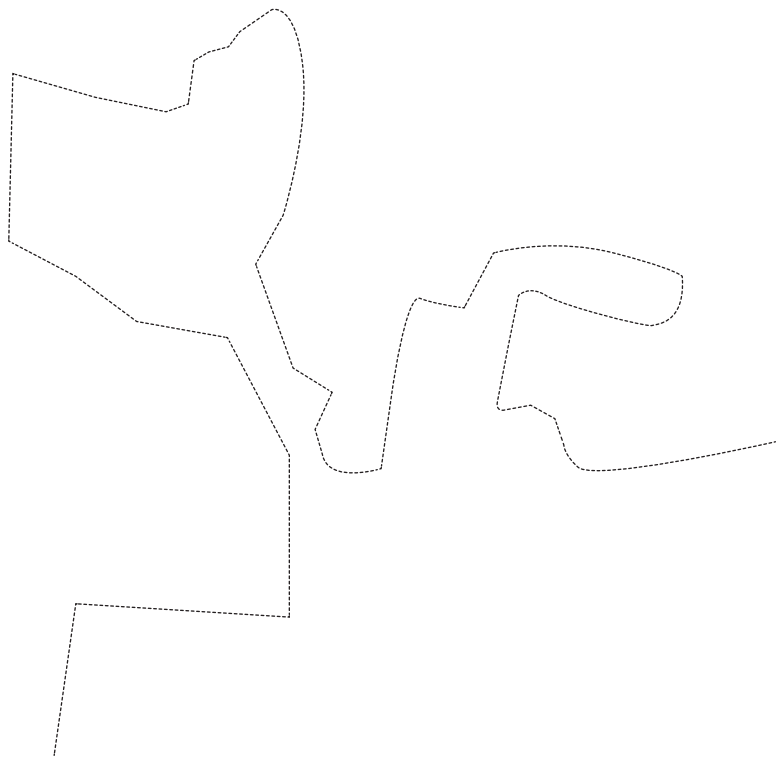
Turističke šetnje za stanovnike grada

Vlastito iskustvo i istraživanje prevodim u šetnju.

U samom uvodu napominjem kako je ovo prikaz istraživanja kojim se bavim od jeseni i proba, test, da vidimo jesu li ova pitanja zanimljiva i drugima. Pokušavam tempirati da tura završi u točno u podne ispod Gričkog topa, ali već vrlo brzo shvaćam da je svima ugodno šetati i komentirati, svi skupa doprinosimo sadržaju i šetnja se organski gradi. Na Markovom trgu dočekujemo smjenu vojske. Pukovnije kravata. Nakon toga, zbog grupe iza sebe, ulazimo u dvorište uz Markov trg. Ovaj put nije zaključano.

– Atmosfera i iskustvo, nije baš bilo pravih punktova – kasnije netko komentirao.
Fotografiraju. Fotografiramo grupnu fotografiju na kraju ture.

Druga tura, usred tjedna.



Trg Europe – Potokov prolaz – Katedrala – Dolac – Trg bana J. Jelačića – Tkalčićeva Markov trg – Grički top – Masayikova i Teslina

Do zadnjeg časa ne potvrđujem šetnju zbog situacije na Markovom trgu. Prosvjednici su zauzeli trg i spavaju u crkvi. Naša se ruta organski mijenja, ali razmišljam kako bi mi prosvjed mogao potpuno preuzeti rad. Glavno pitanje oko prosvjeda je: *što ćemo sada s turistima? Kako je to njima?*

Dok čekam polaznike, grupa turista skuplja se točno na uglu. Čekaju bus. Izmijenilo se dosta turističkih grupa. Jednu čine samo oni crne rase, pokušavam pogoditi odakle su.

Treća tura, usred tjedna.

Četvero nas je.

Trg Eurpe – Katedrala – Top – Markov trg – bunar u Demetrovoj - Tkalčićeva – Potokov prolaz

Prvi put ulazimo u Katedralu. Pokušavamo ući u dvoriše na Markovom trgu. Zaključano je. Jedna žena iz malo veće grupe lijevo od nas pita nas što trebamo. – Dvorište filharmonije je privatno – kaže i predstavi se kao vodičkinja – Oдите na bunar u Demetrovu, tamo se može u unutarnje dvorište.

Četvrta tura, subota

Trg Europe – Potokov prolaz – Dolac – Top – Markov trg – bunar – muzej Naive – Tkalča – Trg bana J. J. – Katedrala

Četvero nas je. Jedna u prolazu, jedan u polu-ostanku, jedna stanovnica i ja. Sredina sedmog mjeseca već ima manje ljudi u gradu. Turisti prate hlad pa se na trgovima čini da ih je manje nego inače, a onda ispade da su iza ugla uz rub i fotografiraju.

Svaka tura donese nešto novo. Ovaj smo put nakon istraživanja gornjogradsčkog dvorišta, provjeravali svako sljedeće.

- Kao da smo u zaštićenom balonu, sada bismo mogli sve – rekla je jedna.
- Imaš hrabrost i osjećaj da radiš ono što ne bi u vlastitom gradu.

Ponovno ulazimo u katedralu. Čini mi se da su turisti iselili vjernike u velikim katedralama koje su dio turističkih atrakcije u drugim gradovima. U našoj još uvijek ima onih koji se mole. Ima i ljudi koji fotografiraju oko njih.

Fotografiramo grupu. Obilazimo i novouređenu gradsku kavanu. *Što predstavlja gradska kavana?*

- Ovakvim uređenjem izgubila je starije gospođe – kaže suputnica arhitektica.

Ovisno koliko se skupi ljudi na Trgu Europe, vodim pomalo izmijenjenu šetnju. Svaku nadograđujem s novim informacijama. U drugoj polovici kolovoza bilo ih je deset.

Sve skupa prošetala sam sa 65 ljudi.

10-5-3-2-5-5-11-3-4-17

Tome možemo pridodati još 15 ljudi koji su prošetali testnim šetnjama početkom ljeta.

15

Različite su bile dinamike s obzirom na veličinu grupa. U manjima šetači/ suputnici više su se oslobodili i komentirali. Grupe preko desetak ljudi bile su u većoj mjeri vođene.



U prvoj šetnji dio grupe potpuno se uživio u ulogu turista u vlastitom gradu i fotografirao se na različitim punktovima. Nekoliko povjesničarka umjetnosti dodalo je historiografske detalje, informacije o katedrali, imenima ulica i reljefima. O reljefu sakrivenom u dvorištu filharmonije jedna suputnica priča nam kako je autor Želimir Janež, a reljef datira iz 1948. U vlasništvu je Muzeja grada Zagreba, a ona nije znala da se reljef nalazi ovom dvorištu. Primjer loše konzervacije, međutim, dobar nalaz za njezin profesionalni rad – zaključuje. U to dvorište uspjeli smo ući još nekoliko puta, a onda su ga, sredinom drugog tjedna počeli zaključavati.

U prvoj šetnji grupa nakon Tkalčičeve želi još obići Cvjetni trg tako da je ovakav itinerer postao standard za preostale šetnje. Obično smo završavali šetnju na klupi kod terasa u Varšavskoj. Sjedimo li na jednome dijelu kružno postavljenih klupa, zbog blizine terase, imamo osjećaj da sjedimo u tanjuru s ćevapima nekome tko sjedi u restorančiću pokraj.

Rijetko tko osjeća povezanost s prostorom Trga Europe. Zainteresirani postavljaju pitanje o tome zadržavaju li se stanovnici na glavnom trgu ili je ono samo mjesto čekanja. – Tkalčičeva mi je baš nelagodna – kaže jedna djevojka. – Antipod Markovom trgu, nadovezala se poslije druga.

MJERENJA

Mjerimo javni prostor kao aktivnost u sklopu šetnje.

Dva puta smo izmjerili Skalinsku ulicu.

U prvom mjerenju rezultat je:

prolaz od 1,20 m, zatim 2,60 terase i još 1,60 m prolaza.
Konobar gleda djevojke koje mjere.

U drugom mjerenju u obzir uzimamo i proširenje terasa na gornjem dijelu tako da rezultat ispada:

$80 - 2,60 - 1,40$.
Zadnja mjera još je uža na nekim dijelovima.

Kod parka u Tkalčičevoj gdje je spomenik Zagorki mjerimo ostavljenu širinu prolaza.

Iznosi 1,35 m što je puno kraće od predviđenog puta prostora, jedna stolica prekriva pravu stazu parka.

U jednom navratu mjerimo širinu ulice,

4 m zajedno sa žljebovima.

Pričam o tome koliko se po sezonama razlikovalo korištenje žlijebova. Trenutno većina stolova prelazi žlijeb što sa svake strane ulicu sužava za 40 cm. Prije ljeta stolovi su bili postavljeni do žlijeba.

Subota, vikend-gužva. Početak Kožarske dobio nove stolove pivnice Mali medo.

Mjerimo širinu prolaza

60 centimetara.

Stolovi se nalaze po dijelu koji je nizbrdo, po početku ulice, jedan romantični na stepenicama. Promjena se dogodila od jučer do danas. Put je neprohodan.

Prolazak do parka u Tkalčićevoj i dalje je
60 centimetara.

U posljednjoj šetnji dio grupe mjeri Bogovićeu
3 metra sa svake strane i 6 metara za terase.
Pola-pola – nadoveže se netko.

– *Unatoč svemu, ja osjećam da je Zagreb puno življi. Osjećam se puno ugodnije i grad je otvoren prema novim stvarima.*

– *Da, to kaže i moja sestra koja radi u turizmu. Stranci vole Zagreb.*

– Tkalča mi je bila najljepša kad se preuređivala – kaže jedna djevojka.

Priča o ZUSP-u na trgu. Birtiji gdje se mogao kupiti pelin za 4,60 i gdje su se na grijanje i jeftinu cugu okupljali razni (polu)alkoholičari, oni rubni i siromašni. Često su se i oni tamo nalazili jer je bilo toplo i jeftino. Danas je tamo *Pan-Pek*, a ovoj ekipi nije mjesto u novouređenim birtijama na trgu.

– Tri sata čitala sam Edu Popovića dok smo sjedili na klupi uz pravoslavnu crkvu – spominje jedna primjer uspješne akcije oslobađanja javne klupe.

Lijevo: fotografija djece na Markovom trgu; preuzeta s interneta; nepoznat autor



– Kakav je Markov trg bio prije '91? - jedna žena postavlja pitanje. Imamo fotografiju djece kako sjede na stolicama na trgu, ali ne može se puno zaključiti iz jedne fotografije.

U jednoj šetnji grupa starijih gospođa komentira Markov trg. Jedna kaže da ona ima fotografiju kada se tu igrala, odrasla je na Markovom trgu. Možda je riječ o ovoj istoj. Postavljam im pitanje je li trg uvijek bio prazan. Slažu se da jest.

Opisujem ga kao prostor nelagode, ali gospođa nedozvoljava da dovršim – Pa opusti se, kakva nelagoda. Kaj je tebi? To je administrativan trg. Mi tu nemamo kaj.

Pokušavam im, uz još nekoliko ljudi u pratnji, objasniti da je paradoks što je ta administracija ovdje zbog nas, ali je trg na kojem se nalazi najmanje naš. Kažu da se zna da država nikad nije bila ovdje za potrebe ljudi, to se zna još od Francuske revolucije.

– Gornjeg grada se uvijek sjećamo kao praznog, tu je živjelo staro stanovništvo i nije bilo nikoga uokolo – pričaju u drugoj šetnji.

U jednom navratu spominju rolere i skejetere koji su početkom devedesetih na Markovom trgu imali šipku i *grajndali*. Tih je godina u modi bilo rolanje tako da je Markov trg uglavnom bio pun rolera koji su se spuštali prema Kamenitim vratima, uz rub ceste.

Djevojka priča kako je prema popisu stanovništva iz 2001. na Gornjem gradu živjelo najviše nepismenih ljudi. Razlog tome je što je stanovništvo Gornjeg grada siromašno i staro. Moguće da je neposmenih bilo samo nekoliko, ali činilo je statistički značajnu razliku u odnosu na ostatak grada. Tek je posljednjih nekoliko godina bogatije stanovništvo počelo nastanjivati ovaj Gornji grad, kupovati i renovirati stare stanove.

Drugi suputnik priča nam o Portlandu. Priča o otvorenom trgu koji su stanovnici zauzeli i spriječili gradnju i komercijalizaciju. Tamo je sada neprestano besplatan sadržaj. Trg je površinom manji od Trga bana Jelačića. Jedna djevojka priča kako je centar njezin kvart i kako su se igrali po cijeloj širini centra, pisali peticije da se zaustavi promet u Varšavskoj i slično. – Danas – kaže – ne bih htjela da moja kći odrasta u centru. Više uopće nema prostora.

Sjedimo na klupi koja je odmah do novog kafića u Varšavskoj, ne čujemo se dobro zbog glazbe koja dopire iz zvučnika okrenutog na ulicu. Pridružio nam se dečko iz Seville, živi na Opatovini godinu dana. Kaže da mu se čini da se u Zagrebu gradi jako stihijski.

Na jednu od šetnji dolazi šest starijih žena – Mi vam konzumiramo grad – kaže mi jedna od njih. Njih šest obilazi sve kulturne manifestacije u gradu i svaku nedjelju pije kavu u kafiću *Ritam grada*.

– Tamo je kava pet kuna do 11 sati pa idemo. To su vam *penzički* trikovi.

Druga govori kako je dobro da postoji terasa na trgu jer je sada taj javni prostor dobio sadržaj. Kažu da obavezno posjetimo novootvoreni Muzej iluzija.

Čovjek koji honorarno radi kao turistički vodič priča o zanimljivim detaljima o gradu. Kaže da je odlično obići grad s turistima – Vidiš što ih sve oduševljava. Recimo, kada stanu i svi nekoliko minuta fotografiraju Oktogon.

– Kod WC-a kod katedrale je crna rupa za krađe – napominje. Isto mi potvrđuje još jedna djevojka zaposlena u turizmu. – Dok turisti fotkaju i pokušavaju uloviti cijelu katedralu, džepari im uzmu stvari.



SADRŽAJ

teorijski uvod	ADVENT		Gornji grad	Tkalčićeva ulica	Potokov prolaz		LJETNA SEZONA		Trg bana J. Jelačića					
	istraživanje i iskustvo					smještaj	dijalog	dijeljenje vodiča		vodič za turiste	šetnje			
5	13	16	21	23	25	28	31	33	43	47	53	55	57	59
		Trg kralja Tomislava	Zagreb eye	Masarykova i Teslina ulica					Trg Europe					